

ЕКОЛОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ В МЕДІАПРОСТОРИ

Тараненко К. В.

ВСТУП

Еколінгвістика є яскравим прикладом когнітивного та прагматичного повороту в сучасній науці, в якому відбувається наукове, теоретичне, методологічне та термінологічне об'єднання різних напрямів, від чого лінгвістика припиняє бути лише лінгвістикою, це актуальний напрям досліджень із широким спектром обговорюваних проблем. Еколінгвістика має міждисциплінарний характер та дає можливість вивчати будь-яке явище мови комплексно, враховуючи міжпредметні зв'язки та вплив соціокультурної ситуації на мову.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває потреба в екоконтролі, що охоплює не лише природоохоронну діяльність, а й стосується всіх сфер життєдіяльності людства. Пріоритетним завданням сучасних гуманітарних наук стало врегулювання комунікативної взаємодії та забезпечення екологічності спілкування, що не матиме шкідливого впливу на здоров'я людини та її психоемоційний стан. Особливої гостроти набувають проблеми екологічної комунікації в умовах зростання невизначеності перспектив взаємодії людини і природи (зміни клімату, стихійних лих, епідемій тощо). Сучасна світова лінгвістика значну увагу приділяє екологічним проблемам мови та мовлення. Набули актуальності лінгвістичні студії взаємодії мови із середовищем, які сформували новий науковий напрям – еколінгвістику, що спрямована на розгляд мови як складової частини системи взаємного існування людини, суспільства і природи¹.

Еколінгвістика аналізує мовлення як цілісну інтегровану систему, визначає особливості співфункціонування в мовленні різнокодових засобів комунікації у взаємодії з мовленнєвим оточенням, досліджує мовне середовище в широкому історичному,

¹ Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

соціополітичному, культурному контексті з урахуванням змін, що постійно відбуваються в суспільстві та свідомості людей².

Поруч із вищезазначеними проблемами в царині еколінгвістики особливе місце для українського мовознавства посідає питання екологічної комунікації в усіх сферах життєдіяльності людини, а особливо – у екологічній спрямованості медіа. Вплив слова, особливо емоційно-експресивно-оцінного, на фізичний та емоційний стан людини доведено фізіологами та психоневрологами³. Слово фіксує подальший розвиток суспільства і робить можливим його майбутній прогрес. Усе більшої актуальності набуває потреба в розвитку медіакомунікацій екологічного спрямування, що передбачає створення і впровадження гуманно орієнтованих комунікативних технологій.

1. Еколінгвістика в колі гуманітарних наук

У середині ХХ ст. екологи все частіше почали вважати організмами не лише представників рослинного і тваринного світу, а й людину, завдяки чому постала ціла низка таких наукових дисциплін, як екопсихологія, екосоціологія, екопедагогіка та ін. Потреба формування екологічної комунікації призвела до розширення поняття екології, а саме його перехід до лінгвістичної сфери вивчення. Результатом перенесення поняття екології як вчення про середовище в лінгвістичну сферу стало виникнення міждисциплінарної науки еколінгвістики, що вивчає мову як екологічну систему, досліджує шляхи захисту мови від руйнування, ушкодження, псування на всіх рівнях.

Еколінгвістика, за Е. Хаугеном, визначається головним чином людьми, які вивчають мову, використовують її та передають її іншим⁴.

Важливим постулатом еколінгвістики є те, що вираження всіх сфер особистості через семіотику та семантику вербальної та невербальної мови є найважливішим екологічним, лінгвістичним та валеологічним фактором, що визначає якість комунікації та якість

² Ряду А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних ВНЗ*. 2013. № 27. С. 191–197.

³ Киселюк Н. Вплив емоцій на екологічність спілкування (на матеріалі сучасного англomовного дискурсу). *Молодий вчений*. 2018. № 3. С. 5.

⁴ Haugen E. *The Ecology of Language*. Stanford University Press. 1972. 211 p.

життя загалом⁵. Еколінгвістика відкриває нові перспективи дослідження мови, тому проблемне поле цієї науки пов'язане із широким спектром питань. Згідно з Ейнаром Хаугеном, проблемним полем дослідження еколінгвістики є взаємодія мови та її оточення, середовища (environment) – суспільства, яке послуговується мовою як однією зі своїх знакових систем. Після виходу роботи Ейнара Хаугена почалися стрімкі розвідки еколінгвістичних проблем іншими науковцями, які головним чином стосувалися занепаду мов, їх вимирання, мовного планування та ін. На конференції Міжнародної асоціації прикладної лінгвістики Майкл Галлідей вказав на те, що екологія і мова мають безпосередній вплив одна на одну, а саме: мова впливає на свідомість людини, а людина, відповідно, має вплив на середовище, в якому проживає, а отже, і на екологію навколишнього середовища⁶. Серед еколінгвістичної проблематики Ейнар Хауген виокремлює також проблеми мовної демографії; особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на регіональне, класове чи релігійне походження останніх; специфіку інституційної підтримки мови (урядові ухвали та законодавчі акти тощо); з'ясування ставлення мовців до мови; рівень стандартизації мови та особливості правописної кодифікованості тощо.

Британський лінгвіст А. Стіб, який став першим в історії професором екологічної лінгвістики, вживає термін «еколінгвістика», пояснюючи його так: «еко» у назві пов'язано з тим, що дискурс розглядається крізь екологічну призму, а «лінгвістика» зумовлена використанням методів лінгвістичного аналізу. На думку А. Стіба, еколінгвістика – це дуже широкий напрям, в якому працюють вчені та дослідники – представники різних галузей знань⁷. Відмінною рисою зарубіжних досліджень з еколінгвістики є зацікавленість не стільки екологією мови, а розробленням загальної теорії та методології дослідження мови з огляду на нову еколінгвістичну парадигму.

Е. Хауген розмежовує психолінгвістичну та соціолінгвістичну екологію мови. Предметом психолінгвістичної екології є взаємодія

⁵ Тараненко К. В. Явище лінгвоцинізму з позицій еколінгвістики. *Український смисл : науковий збірник*. Дніпро, 2019. С. 113–121.

⁶ Hallida M. New ways of meaning: the challenge to applied linguistics. Reprinted in Fill and Mühlhäusler. 2001. p. 175–202.

⁷ Stibbe A. *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*, London, New York: Routledge. 2015. 210 p.

мов у свідомості людини, що володіє декількома мовами. Соціолінгвістична екологія вивчає взаємодію мови та суспільства, в якому мова існує як засіб комунікації.

На сучасному етапі розвитку еколінгвістики співіснують такі терміни на позначення цього наукового напрямку: еколінгвістика, лінгвоекотологія, екологічна лінгвістика, екологія мови, мовна екологія. Іноді вони вживаються синонімічно, іноді позначають різні предмети досліджень. О. Сковородников вживає терміни «еколінгвістика» та «лінгвоекотологія» синонімічно⁸. А. Полухін стверджує, що терміни «лінгвоекотологія» та «екологічна лінгвістика» насправді є синонімічними до терміна «екологія мови»⁹, однак такий підхід провокує мовну надмірність: якщо ці терміни синонімічні, то лінгвістичній спільноті варто було би визначити один найбільш прийнятний. М. Дьорінг пропонує поділити еколінгвістичний підхід до розуміння мови на три підрозділи: екологію мови, яка аналізує взаємодію між мовами та опікується збереженням лінгвістичного розмаїття та мовами на межі зникнення; екологічну лінгвістику, яка переносить аналітичні концепти з екології до царини лінгвістики; критичну та прикладну еколінгвістику, яка вивчає взаємодію між мовними явищами з метою реалізації екокритичного дискурс-аналізу¹⁰. А. Філ та П. Мюльхойзер вказують на два підрозділи еколінгвістики: екологію мови та екологічну лінгвістику¹¹. У першому випадку лінгвісти вивчають регіональні мови й способи збереження їхньої самобутності, а в другому – працюють на перетині двох наук – екології та лінгвістики, вивчають вплив мови на екологічну свідомість і, відповідно, говорять про значення мови у вирішенні екологічних проблем.

Важливу роль в уточненні термінів для різних областей еколінгвістики зіграли праці А. Філла. Терміном «еколінгвістика» він називає всі галузі дослідження, що об'єднують екологію та лінгвістику. «Екологія мови» досліджує взаємодію між мовами

⁸ Сковородников А. Лингвоекотология, или эколлингвистика. Эффективное речевое общение. 2014. С. 285.

⁹ Полухин А. Современное языкознание и экологическое мышление. Опыты – 2008. 2009. С. 67.

¹⁰ Döring M. Media reports about natural disasters. An ecolinguistic perspective. The Routledge handbook of ecolinguistics. 2018. P. 293–307.

¹¹ Fill A., Mühlhäusler P. The ecolinguistics reader: language, ecology and environment, London, New York : Continuum 2001. 296 p.

(з метою збереження мовного різноманіття). «Екологічна лінгвістика» використовує методи та принципи екології для вивчення мови (наприклад, поняття екосистеми). «Лінгвістична (мовна) екологія вивчає взаємозв'язок між мовою та екологічними проблемами. У розумінні А. Філла еколінгвістика не є однорідною наукою, а є ближчою до певного принципу вивчення цілого ряду феноменів, які взаємодіють із мовою. Основними темами дослідження екологічної лінгвістики стають мовні зміни й мовні контакти, зникнення рідкісних мов і заміна їх більш економічно значимими, уніфікація мовних спільнот за рахунок витіснення мовних меншин, рівновага між мовами, мовне планування, білінгвізм та засвоєння мови, а також мовні стратегії маніпуляції, роль мови в політичних, соціальних та економічних конфліктах.

Сучасна світова лінгвістика все більше уваги приділяє екологічним проблемам мови та мовлення. Не викликає сумнівів той факт, що такий посилений інтерес до еколінгвістичної проблематики пов'язаний зі стрімким розвитком агресивності та ворожості як суспільства в цілому, так і окремих його представників. Основним постулатом мовної екології є те, що вираження всіх сфер особистості через семіотику і семантику вербальної та невербальної мови є найважливішим екологічним, лінгвістичним та валеологічним фактором, що визначає якість комунікації та якість життя загалом.

Еколінгвістичні дослідження сучасної мовознавчої науки набувають усе більшої актуальності, постійно розширюється предметне коло інтересів еколінгвістів, формується відповідна терміносистема, збагачуються знання про екологію мови, мовлення та комунікації. Питання екології мови висвітлюють у своїх роботах Л. Брусенська, М. Дьорінг, Г. Копнина, К. Кусько, Л. Нуждак, А. Раду, О. Семенець, Н. Солодовнікова, К. Тараненко, А. Філл, В. Шаховський та ін. Проблеми понятійно-термінологічного апарату вирішують О. Іванова, І. Петренко, А. Сковородніков, А. Стібб та ін. Еколінгвістичні дослідження на матеріалі ЗМІ проводять О. Семенець, О. Скочинець, С. Чемеркін та ін., у межах офіційно-ділового стилю та історії впровадження мовної політики – Л. Ажнюк, С. Дорда, Л. Масенко, В. Шишкін та ін. Еколінгвістичними дослідженнями в царині риторики, стилістики та культури мовлення опікуються Л. Масенко, В. Пасинок, А. Раду та ін. Однак наразі еколінгвістиці бракує ґрунтовності теоретичних

засад, системності досліджень, що починається передусім від неусталеного термінологічного апарату.

Більшість термінів сучасної еколінгвістики запозичені з понятійного апарату біологічної екології, наприклад: «лінгвоцид» – політика обмеження, утисків, дискримінації мови будь-якої нації (пор. з «екоцид» – масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, здатних викликати екологічну катастрофу); «лінгвоекотологічна технологія» – сукупність методів та заходів, спрямованих на послаблення негативних чи стимулювання позитивних факторів розвитку й функціонування мови (пор. з «біотехнологія» – використання для захисту рослин від шкідливих організмів їхніх природних ворогів (хижаків, паразитів, гербофагів, антагоністів), продуктів їхньої життєдіяльності (антибіотиків, феромонів, ювеноїдів, біологічно активних речовин) та ентомопатогенних мікроорганізмів для зменшення їхньої кількості та шкодочинності й створення сприятливих умов для діяльності корисних видів у агробіоценозах, тобто застосування «живого проти живого»); «лексична ерозія» – процес втрати слів, що мають семантичну та системоутворювальну цінність на певному етапі існування мови (пор. з «ерозія ґрунту» – процес руйнування ґрунту або гірських порід водним потоком, вітром, льодом); «мовна алергія» – індивідуальна або соціально-групова реакція відторгнення певного слова або словосполучення (пор. з «алергія» – якісно змінена реакція організму на дію речовин антигенної природи, що призводить до різноманітних порушень в організмі).

Як бачимо, представники еколінгвістики, які опікуються проблемами охорони мови, створили широку термінологічну базу на основі термінологічних аналогій з екологією біологічною. Однак деякі терміни, які вживаються в дослідженнях еколінгвістичних проблем, можуть мати й інші, не пов'язані з біологічною екологією джерела, наприклад: «канцелярит», «комунікативний садизм», «криміналізація мови», «лібералізація мови», «лінгвоцинізм», «мовний злочин», «мовне маніпулювання», «мовний плюралізм» тощо.

Проаналізувавши основні етапи еволюції еколінгвістичної думки в українському мовознавстві, Світлана Ключко подала основні вектори дослідження української еколінгвістики, серед яких: питання мовної політики як одного з інструментів збереження мов, які знаходяться в небезпеці; проблема білінгвізму, а також явище мовних контактів; проблема поширення «мови ворожнечі» –

негативних висловів; процеси мовного вираження суспільних цінностей та їх трансформації у сфері сучасної масової комунікації; принципи екологічності використання мови в різних сферах спілкування та механізмів впливу текстів на свідомість реципієнтів, на формування їхньої картини світу; вплив на стан мови економічної та політичної ситуації в державі тощо¹².

2. Еколінгвістичний підхід до поняття медіапростору

У перекладі з англійської термін «медіа» означає посередника або носія, через якого передається інформація. Медіакомунікації – це процес створення, трансляції, обміну інформацією в особистому, груповому, масовому форматі різноманітними каналами за допомогою різних комунікаційних засобів (вербальних, невербальних, аудіальних, візуальних тощо). Медіапростір – це інформаційне, комунікативне поле, масмедіа – це не лише звичні ЗМІ, а й книжки, ігри, музика, фільми у вигляді фізичних об'єктів, що тиражуються та доступні невизначеній кількості користувачів. Медійні технології займають усе більше місце в повсякденному житті кожного українця, проникаючи через культурні практики, які раніше існували лише на рівні прямої міжперсональної комунікації. Сучасне спілкування через аудіо-, відео-, електронну мережу здійснює величезний вплив на створення картини світу українців через засоби масової комунікації – радіо, пресу, телебачення, Інтернет, соціальні мережі тощо. Медіа активно розвиваються, стрімко перетворюючись на серйозний фактор впливу на свідомість мовців. Інтернет створює можливість потенційної відкритості будь-якого приватного висловлювання, що руйнує попередні уявлення про масмедіа; фактично все медійне середовище виявляється «масовим». П. Віріліо пише, що інтерактивність, стрімкість і повсюдність медіа в реальному часі як умови й ознаки сучасного інформаційного обміну, коли миттєва доставка новин, їхній «шоковий ефект» важливіші за зміст повідомлення, спричиняють небезпеку вибуху «інформаційної бомби» з можливими катастрофічними наслідками. У зв'язку з цим виникає потреба застосування масштабних системних заходів – «установлення системи соціального стримування та впровадження «автоматичних запобіжників» для запобігання перегріву, тобто розщеплення

¹² Ключко С. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. № 12. С. 7.

соціального ядра націй»¹³. Н. Джинчарадзе вбачає серед таких «запобіжників» формування певного інформаційного середовища, яке допомагає індивіду найкраще зрозуміти навколишній світ, впливає на формування відповідного способу життя, формує так звану «екологічну мову», що є зрозумілою і притаманною всьому суспільству¹⁴. Значення медіа в сучасному світі стрімко зростає, відповідно, зростає і їхня відповідальність за формування суспільних цінностей та орієнтирів. Через новітні засоби масової комунікації людина лише пасивно споживає продукти масової культури, стає об'єктом інформаційної маніпуляції. Мірою екологічної якості інформації є її соціальний характер, лінгвістичні та історичні аспекти, причому основним прагматичним поняттям (концептом) екології інформації він вважає поняття інформаційного забруднення [7]. Отже, основним завданням інформаційної екології є гармонізація відносин між людьми й технологіями, захист і збереження інформації шляхом увиразнення можливостей та обмежень у процесі реалізації різних способів комунікативної взаємодії. Екологічне спілкування полягає не лише в умінні адекватно кодувати та декодувати інформацію, а й у вмінні підтримувати позитивний емоційний стан партнера в комунікації, піклуванні про його психоемоційне здоров'я.

Ось уже понад півсотні років існує термін «медіаекологія», запропонований американським дослідником Н. Постманом для характеристики підходу, який вивчає особливості медіа як середовища, вплив символічних систем і технологій на соціальну організацію, пізнавальні процеси, політичні та філософські ідеї людського суспільства. В. Степанов і В. Воробйов представили своє бачення медіаекології як дисципліни: визначили її межі, рівні й завдання, відзначили схожі риси й відмінності з еколінгвістикою, екологією культури і екологічною психологією, дали огляд сучасних медіаекологічних підходів, сформулювали такі ключові терміни медіаекології, як інформаційний простір, медіаекосистема (інформаційне середовище, в якому немає бінарної опозиції «ЗМІ – пасивна аудиторія», але є безліч суб'єктів, виробників і споживачів

¹³ Вирилюо П. Информационная бомба. Стратегия обмана. Москва : «Гнозис». 2002. 192 с.

¹⁴ Джинчарадзе Н.Г. Основи філософії культури. Київ : Знання України. 2005. 202 с.

контенту одночасно¹⁵. З погляду медіаекології мова – це перша медіатехнологія людства, що відмежовує індивіда від світу символною оболонкою, яка перетворює дійсність у лінгвістичний концепт.

Вивчення мови масмедіа стало завданням окремої наукової дисципліни – медіалінгвістики. Для сучасної медіалінгвістики особливим предметом вивчення стають мовні явища в масмедіа. Полікодові моделі (текст+картинка+звук), так звані «креалізовані тексти», також досліджуються передусім фрагментарно, а ось ефекти заглиблення в подібне середовище та зміни, викликані перебуванням у такому комунікативному просторі, здебільшого залишаються за межами медіалінгвістики.

Складний гібрид «екологія+масмедіа+лінгвістика» знаходить своє обґрунтування в самих процесах, що відбуваються навколо мови засобів масової комунікації в науково-дослідному полі. Мова масмедіа, що у вітчизняній науці традиційно розглядається як мова масової публічної комунікації (мова газет, журналів, телебачення, радіомовлення, а також інтернет-версій цих ЗМІ та соціальні медіа) останнім часом все частіше викликає дискусії з приводу зарахування до тієї чи тієї сфери масової комунікації. Це стосується також і однієї важливої риси сучасного комунікаційного простору – фіксування мовних явищ (висловлювань, дискусій), що не проходять жодної попередньої редактури.

Якщо медіалінгвістика позиціонується як наука про мову масмедіа, а еколінгвістика опікується вивченням мови як частини живої природи (довкілля), то екомедіалінгвістика – перехрестя цих лінгвістичних дисциплін. Отже, екомедіалінгвістика – це вивчення мови масмедіа як природного середовища проживання людини в категоріях антропогенного навантаження на комунікативну систему. Мова в такому розумінні не є конвенцією між людьми, сформованою в результаті еволюції системи знаків, але являє собою певну матрицю, абстраговану від сукупності її носіїв, що укорінилася в традиціях.

Предметом екомедіалінгвістики є мова масмедіа, що розглядається під кутом її впливу на мовну систему загалом. При цьому загрози та ризики мовній системі оцінюються в межах екологічного дискурсу. Тому особливе значення для

¹⁵ Воробьев В., Степанов В. Проблемное поле медиаэкологии. *Вестник БГУ. Серия 4. Филология. Журналистика. Педагогика.* 2011. № 2. С. 86–90.

екомедіалінгвістики мають пари понять: чистота – забрудненість, норма – аномалія, збіднення – збагачення мови в ході активної та ненормованої комунікації.

У центрі уваги медіаекологів – питання тактик і стратегій вживання в дедалі гірших умовах, під якими розуміється ущільнення інформаційних потоків, інформаційні переваження і пов'язані з ними ефекти.

У свою чергу екомедіалінгвістика – інструментальний варіант медіаекології. Її завдання – встановлення критеріїв якості інформаційного простору з погляду його «здоров'я» (іншими словами – його нешкідливості для людини). Предметом вимірювання можуть бути лексичні одиниці, що несуть яскраво виражений характер (запозичення, обсценізми, інвектива). Їхня щільність може бути виміряна саме завдяки тотальній медіатизації, коли навіть міжперсональне спілкування фіксується у вигляді тексту, записується, а замість усного та писемного мовлення виникає гібрид усно-письмового спілкування. Електронне фіксування величезних масивів комунікації і дає можливість вимірів – подібних до тих, що робляться пунктами екологічного контролю навколишнього середовища.

Найбільшою проблемою щодо цього залишається питання оцінювання мовних явищ за шкалою «норма – аномалія», оскільки в сучасних умовах інтенсивного і екстенсивного розвитку медіапростору норма стає нечіткою.

3. Принципи екологічної медіакомунікації

Дослідники, які опікуються мовними проблемами суспільства, а також аналізують сучасну екологічну ситуацію в мові, виділяють такі негативні тенденції, як: жаргонізація, примітивізація, десемантизація, мовна агресія, лінгвоцинізм, стилістичне зниження і загальна деформація комунікативної сфери¹⁶. Учені постійно наголошують на тому, що сучасна мова є мовою ворожнечі, ненависті, насилля і дегуманізації. Ціннісні зміни в суспільстві спричиняють трансформацію семантики слів, що пов'язана зі зміною їхніх валентних зав'язків і можливістю вживання в різних контекстах. Велика кількість слів української мови з нейтральним значенням набуває принизливо-глузливої семантики, що в межах еколігвістики отримало назву «лінгвоцинізм». Лінгвоцинізм є

¹⁶ Голуб Н. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама–Україна. 2008. 400 с.

досить небезпечним явищем для сучасного суспільства, оскільки загрожує не лише мові та екологічності комунікації, а й безпосередньо впливає на свідомість людини. У медіапросторі цинізм виражається в глузливому смакуванні непристойностей, ігровий подачі трагічних відомостей, перенасиченні текстів засобів масової комунікації суцільним негативом. Популярним нині є докладний опис технологій скоєння вбивств та суїцидів, деталей терактів, катастроф, стихійних лих, аварій. Замість нейтрального подання фактів – блюзнірство у визначеннях, описах, оцінках; штучне нагнітання страху або нездорової цікавості; насадження знижених форм мови. Цинічними можуть бути не лише слова, словосполучення чи речення, а цілий мікроконтекст, що містить опис ситуації, яка виходить за межі етико-естетичної норми. Для вираження цинізму в мові на перше місце виходить значення контексту (фізичного, соціального, історичного тощо), яке є набагато ширшим від власне мовного середовища.

Для визначення екологічності комунікативної взаємодії С.В. Іонова пропонує використовувати поняття позитивного індексу емотивності, тобто дотримання етичних та емотивних норм використання мови¹⁷, оскільки відсутність належної емоційної та емотивної компетенції комунікантів призводить до ураження не лише раціональної, але й чуттєвої сфери адресата навіть за сприйняття повідомлень суто інформаційного характеру. Н. Панченко, розвиваючи проблемне поле еколінгвістики, визначає поняття «екологічна комунікація» як спілкування, що не має шкідливого впливу на здоров'я людини, її психоемоційний стан¹⁸. Н. Киселюк, досліджуючи вплив емоцій на екологічність спілкування, довела, що до проблемного поля еколінгвістики належать не лише естетичність та етичність спілкування, але й спрямованість на шкоду або користь для психологічного, а іноді й фізичного стану людини, тобто екологічна комунікація має не лише мовноохоронну, а й здоров'яохоронну (терапевтичну) функцію¹⁹. М.В. Загідулліна

¹⁷ Ионова С.В. Основные направления эколлингвистических исследований: зарубежный и отечественный опыт. *Вестник Волгоградского государственного университета*. Волгоград, 2010. № 1(11). С. 86–93.

¹⁸ Панченко Н.Н. Экологичность коммуникации сквозь призму достоверности информации. *Эмотивная лингвозкология в современном коммуникативном пространстве*. Волгоград : «Перемена», 2013. С. 374–388.

¹⁹ Киселюк Н. Вплив емоцій на екологічність спілкування (на матеріалі сучасного англомовного дискурсу). *Молодий вчений*. 2018. № 3.2. С. 5–8.

розглядає екологічну комунікацію через поняття «зелена лінгвістика», що є частиною еколінгвістичної проблематики. Концепт «зеленої лінгвістики» мислиться як метафора, заснована на розповсюдженні визначення «зелений» у значенні «екологічний» дотно до різних сторін людської діяльності (від «зеленої політики» до «зеленого університету»). Це означає в загальному вигляді формування ноосферного мислення та спроби побудови соціальної реальності, заснованої на принципах сталого розвитку, коли дотримується баланс між живими й соціальними системами. У найзагальнішому сенсі «зелена лінгвістика» зосереджена на вивченні концептів екології у свідомості та мові²⁰. «Зелена лінгвістика» як частина еколінгвістики переглядає поняття «сміття» в мові, норми й аномалії в мовних процесах, спираючись на принципи мовної різноманітності в межах однієї мови.

У найширшому розумінні екологічна комунікація розуміється як спілкування, що не завдає шкідливого впливу на здоров'я загалом, не зачіпає не лише фізично, а й не вчиняє насильницьких дій щодо емоційної, когнітивної, поведінкової та комунікативної сфер особистості²¹. Та незважаючи на значну розбудову проблемного поля екологічної комунікації, в сучасній науці бракує чіткого визначення поняття екологічної інформації та екологічної комунікації, розмежування принципів екологічності чи неекологічності спілкування, алгоритмів дослідження екологічності міжособистісної взаємодії та методів її гармонізації.

Наразі в багатьох публікаціях висловлюється значне занепокоєння лінгвістів-екологів як про здоров'я мови, так і за здоров'я мовців. Це занепокоєння пов'язане з тим, які емоційні та комунікативні смисли людина транслює системою своїх засобів: відсутність милосердя, критику, агресію тощо. Учені звертають увагу на негативний вплив інформаційного середовища на людину, на прогресуючу емоціоналізацію глобального комунікативного простору й інтенсифікацію соціального, етнічного та конфесійного напруження, що зазвичай перетворюється на агресію. Баланс емоцій у сучасній комунікації все частіше зсувається в бік негативних

²⁰ Загидуллина М. В. Эколингвистическая концепция медиапространства. Рафтинг-2016: доклады и обсуждения. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekolingvisticheskaya-kontseptsiya-mediaprostranstva/viewer>

²¹ Тараненко К.В. Куртуазна стратегія мовленнєвої поведінки комунікативного садиста. *Психолінгвістика*. Переяслав-Хмельницький. 2019. № 25 (2). С. 290–306.

проявів: негативні емоції рідше приховуються та частіше демонструються. А розповсюдження агресивних емоцій, як неодноразово доводилося багатьма дослідниками, шкідливо для здоров'я – неекологічно з позицій суспільної поведінки. Зсув комунікації в бік неекологічності особливо помітний у публічному спілкуванні політиків, що відбивається в медіаресурсах. Соціальні фактори інформаційного впливу можуть бути продиктовані політичними рішеннями представників влади, бути частиною маніпулятивних тактик авторів чи редакцій медійних видань.

Враховуючи темпи розвитку сучасних медіа та можливості, що відкриваються для вільного висловлення думок, де користувач стає одночасно і творцем, і споживачем інформації, слід особливо увагу приділяти змістові повідомлень, що доступні на сучасних медійних ресурсах. Актуальною постає тема спілкування в соціальних мережах, адже саме тут застосовуються найбільш гострі висловлювання, які носять ксенофобський, сексистський та расистський характер.

Еколінгвістичні дослідження виявляють чимало прямих та прихованих ознак того, що мова, якою ми користуємося, не є статеві нейтральною. За допомогою слів, які називають поняття, ми засвоюємо знання про структуру навколишнього світу та відносини, що в ньому панують. Дослідники доводять, що сучасна мовна система все ще відображає підлегле, другорядне становище жінки в суспільстві, ігнорує рівність прав людей різної статі та не відповідає уявленням жінки про себе. Вважається, що про лінгвістичний сексизм (статеву дискримінацію в мові) найчастіше йдеться тоді, коли мова номінує жінок як меншість та окреслює їх як істот, відмінних від чоловіка; змальовує жінок як таких, що залежні та підпорядковуються чоловікові; ігнорує досягнення жінок, внаслідок чого їм відмовляють у поведінці, зацікавленнях та можливостях, що виходять за межі стереотипів; виключає з мовного дискурсу відображення специфічно жіночого досвіду.

Виділено інші екологічно проблемні явища в медіапросторі, небажані для носія мови:

1. Формування «катастрофічного» мислення під лавиною агресивної новинної інформації.
2. Використання звукових, зорових, колірних, тактильних носіїв сенсу і їхніх форматів, які деформують сприйняття реципієнтом реальної дійсності.
3. Вторгнення в інтимну сферу особистості.

4. Використання мовних механізмів маніпулювання мовною свідомістю реципієнта (читачів, глядачів, слухачів, користувачів).

5. Психофізіологічні зміни в організмі під впливом обсценної лексики і вульгаризації мови в цілому.

6. Зміна природних сенсорних здібностей людини внаслідок мініатюризації технічних засобів комунікації (наприклад, звуження бічних полів зору, формування порядкового читання, що ускладнює сприйняття інформації і знижує когнітивні здібності людини).

7. Використання цифрових технологій у фальсифікації фактів (зміна зовнішності, моделювання масовості, фотомонтаж ситуації).

8. Взаємодія коду природної мови з кодами, що з'являються в інших семіотичних системах та вимагають зміни роботи пам'яті.

9. Експансія розважальних передач, що сприяють емоційному «ожирінню» і когнітивній атрофії свідомості.

ВИСНОВКИ

Отже, еколінгвістика стала прикладом плідної взаємодії багатьох гуманітарних наук, яка досліджує мовне середовище в широкому історичному, соціополітичному, культурному контекстах, урахувуючи стрімкі процеси інтеграції, глобалізації та трансформації сучасного світу, суспільства та свідомості. Принцип екологічності життя не обмежується лише сферою природоохоронної діяльності, він поширюється й на життя людини в сучасному інформаційному просторі. Наразі з'являються дослідження екологічного мислення, екологічної свідомості, екологічної культури в цілому, оскільки культурне середовище настільки ж цінне для духовного життя людини, її моральної самодисципліни та соціальності, як і природне, біологічне середовище. Предметом сучасної еколінгвістики є сукупність методів різних лінгвістичних дисциплін, спрямованих на системне вивчення мовних процесів для вирішення актуальних завдань, що часто виходять за межі класичної лінгвістики. Мета еколінгвістики – захист і охорона мови як частини природи, який розглядається як інструмент, що впливає безпосередньо на фізичне, моральне і духовне здоров'я суспільства.

Медіакомунікації – це процес створення, трансляції, обміну інформацією медіа в особистому, груповому, масовому форматі різноманітними каналами за допомогою різних комунікаційних засобів (вербальних, невербальних, аудіальних, візуальних й ін.). Медіа активно розвиваються, стрімко перетворюючись на

серйозний фактор впливу на свідомість мовців. Оскільки мова, як і раніше, є найважливішим засобом комунікації, екологічне мислення в діяльності засобів масової інформації особливо необхідно.

Розмірковуючи про медіапростір крізь призму еколінгвістики, можна ставити під сумнів і саме уточнення «медіа», оскільки тотальна медіатизація, перетворюючи в медіа все навколо, знищує і сенс цього уточнення, медіа входять у щоденність, як повітря, а специфіка мовного спілкування з їхньою допомогою все більше конвергує в потокове спілкування і комунікацію.

Еколінгвістичне дослідження мови медіа є ще одним кроком на шляху до наукового обґрунтування поняття екологічної комунікації, визначення критеріїв екологічного спілкування та процедури еколінгвістичного моніторингу. Однак проблема дотримання принципів екологічності діяльності медіа залишається відкритою і потребує подальшого опрацювання.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено актуальному напрямові сучасних гуманітарних досліджень – еколінгвістиці, що спрямована на розгляд мови як складової частини системи взаємного існування людини, суспільства і природи. Систематизовано наукові доробки зарубіжних та вітчизняних лінгвістів з питань екологічності комунікативної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності людини, а особливо екологічній спрямованості медіа. Особливу увагу зосереджено на новому методологічному підході – екомедіалінгвістиці – вивченні мови масмедіа як природного середовища проживання людини в категоріях антропогенного навантаження на комунікативну систему. Підкреслено роль мови як інструмента формування гармонійного середовища життєдіяльності людини й найважливішого засобу соціальної взаємодії. Екологічна комунікація розуміється як спілкування, що не завдає шкідливого впливу на здоров'я загалом, не зачіпає не лише фізично, а й не вчиняє насильницьких дій щодо емоційної, когнітивної, поведінкової та комунікативної сфер особистості. Тобто будь-які вербальні чи невербальні засоби, стратегії чи тактики комунікативної взаємодії медіа, що суперечать комунікативно-прагматичним та етико-мовленнєвим нормам та негативно впливають на психічне здоров'я людини, можуть бути кваліфіковані як неекологічні. Виділено найважливіші екологічно проблемні явища в медіапросторі, небажані для носія мови.

Література

1. Döring M. Media reports about natural disasters. An ecolinguistic perspective. *The Routledge handbook of ecolinguistics*. 2018. P. 293–307.
2. Fill A., Mühlhäusler P. *The ecolinguistics reader: language, ecology and environment*. London, New York : Continuum, 2001. 296 p.
3. Hallida M. New ways of meaning: the challenge to applied linguistics. Reprinted in Fill and Mühlhäusler. 2001. P. 175–202.
4. Haugen E. *The Ecology of Language*. Stanford University Press, 1972. 211 p.
5. Stibbe A. *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*. London, New York: Routledge, 2015. 210 p.
6. Вирилио П. Информационная бомба. Стратегия обмана. Москва : «Гнозис», 2002. 192 с.
7. Воробьев В., Степанов В. Проблемное поле медиаэкологии. *Вестник БГУ. Серия 4. Филология. Журналистика. Педагогика*. 2011. № 2. С. 86–90.
8. Голуб Н. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
9. Джинчарадзе Н.Г. Основы філософії культури. Київ : Знання України, 2005. 202 с.
10. Загидуллина М.В. Эколингвистическая концепция медиапространства. Рафтинг–2016: доклады и обсуждения. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekolingvisticheskaya-kontseptsiya-mediaprostranstva/viewer>
11. Ионова С.В. Основные направления эколингвистических исследований: зарубежный и отечественный опыт. *Вестник Волгоградского государственного университета*. Волгоград, 2010. № 1 (11). С. 86–93.
12. Кисельюк Н. Вплив емоцій на екологічність спілкування (на матеріалі сучасного англомовного дискурсу). *Молодий вчений*. 2018. № 3.2. С. 5.
13. Клочко С. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. № 12. С. 7. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/12>
14. Панченко Н.Н. Экологичность коммуникации сквозь призму достоверности информации. Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве. Волгоград : «Перемена», 2013. С. 374–388.

15. Полухин А. Современное языкознание и экологическое мышление. Опыты – 2008. 2009. С. 67.

16. Раду А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних ВНЗ*. 2013. № 27. С. 191–197. DOI: 10.18372/2520-6818.27.7871/

17. Сковородников А. Лингвозкология, или эколлингвистика. Эффективное речевое общение. 2014. С. 285.

18. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

19. Тараненко К.В. Куртуазна стратегія мовленнєвої поведінки комунікативного садиста. *Психолінгвістика*. Переяслав-Хмельницький, 2019. № 25 (2). С. 290–306. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-290-306>

20. Тараненко К.В. Явище лінгвоцинізму з позицій еколінгвістики. У *Український смисл : науковий збірник*. Дніпро, 2019. С. 113–121. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/33.215869>

Information about the author:

Taranenko Kseniia Volodymyrivna,

PhD in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Humanitarian Training,

Philosophy and Customs Identification of Cultural Values

University of Customs and Finance

2/4, Volodymyr Vernadsky str., Dnipro, 49000, Ukraine